

Szervusz, Móric!

Mióta az irodalmi Kossuth- és József Attila-díjak átadását évről évre megdöbbenés, tanácstalanság vagy érdektelenség kíséri, és az egész állami díjazás valahogy megáporodott, a kedvenceik esélyeire mégis csak szívesen tippelgető irodalombarátoknak az Aegon- és Libri-díjakkal kapcsolatos latolgatások maradtak. És bár még csak lapzártánk idején hozták nyilvánosságra az idei Aegon-nyertes nevét – Nádasy Ádámnak ezúton is szívből gratulálunk –, a Libri-díj eredményhirdetése pedig még várat magára, a jövő évre máris van egy nagyon erős jelöltem: Bereményi Géza. Nehezen tudom elképzelni, hogy valamelyik komoly irodalmi díjat ne a *Magyar Copperfield* kapja.

A regényt a koronavírus-járvány magyarországi megjelenése előtt adták ki, ami egyrészt azt jelenti, hogy a jó vastag könyv sok olvasónak tetheti kellemesebbé a karantén napjait, másrészt mivel a könyvfesztivál elmaradt, és sok kötet megjelenését későbbre halasztották, most kevésbé népes a mezőny, így nagyobb figyelem irányulhat a könyvre, ami egyébként teljes mértékben ki is jár neki, és amit bőségesen meg is hálál.

A *Magyar Copperfield* egy Vetró, majd Rozner Géza nevet viselő gyerek életét mutatja be, a születésétől az egyetemi felvételiig, illetve egy hajszálnyival tovább. Számos szereplő és kulissza hat ismerősen: a nagyszülők például az *Eldorádó* című filmből, a Cukor utcai iskola Rajnák igazgatóhelyettese a *Megáll*

az időből, *Fáskerti* elvtárs neve pedig egy Cseh Tamásnak írt dalszövegéből. Bereményi egészen kitűnő névadó, ráadásul akinek nevet ad – és a mellékszereplőkön kívül még a szinte statiszta besorolású figuráknak is ad (ilyen például Vitok, a „tróger” főloccsolgó) –, azt kivétel nélkül arccal és karakterrel is felruházza. A korrajz remek, a szerteágazó cselekmény fordulatos, a történések dinamikája végig fenntartja az olvasói figyelmet, számtalan jelenetnek rendkívül erős a színpad- vagy filmszerűen drámai ereje. Emellett az író kellékesnek is elsőrangú: a sámli, a konyhai „csap” megnevezése – hivatalos nevén falikút, de szerintem nincs ember a szereplők közt, aki úgy hívta volna – önmagában képes egy bizonyos légkört felidézni, ahogy egy ajtó egyszerű „beriglizése” is, amivel kapcsolatban csak annyi kérdés marad az olvasóban, hogy vajon az igényesebb, külön csavarokkal felerősített, bütykös változatról van szó, vagy arról az egyszerűen az ajtófélfába csavart menetes, tollszerűen ellaposodó és ívesen kiszélesedő végűről. (Mert abban szinte biztos vagyok, hogy nem tolozárról vagy karikába akasztható kampóról.)

Egyedül a regény nyelve volt az, amivel egy ideig nem tudtam mit kezdeni, illetve a szerkezetét éreztem kissé egyszerűnek. Már más Bereményi-könyvek olvastán is megvolt az a furcsa érzésem, hogy ez a rendkívüli atmoszférateremtő képességgel rendelkező író, aki számos különböző zsáner, stílus és

korszak nyelvébe tudott behelyezkedni dalszövegíróként is, tulajdonképpen milyen átlagos nyelven ír prózát. Mintha nem volna semmilyen trükkje, mint Schwartznak, a Karinthy Ferenc által megírt Szentkirályi utcai zöldségesnek, aki a portékáját néhány soros, saját faragású reklámversikékkal árulta, és amikor az alkotói módszeréről kérdezték, lakonikusan csak ennyit felelt: „Írom vers, ahogy jön.”

Mintha eleinte azt érezné a *Magyar Copperfield* olvasója is: írom önéletrajz, ahogy jön. Nincsenek különösebben látványos narrációs trükkök, nyelvi akrobatamutatványok: egy ember, úgy tizenyolc éves koráig, elmeséli az életét. Azt hiszem, ez a stílus eleve nem idegen Bereményi írói ízlésétől, de ehhez a könyvhöz, ehhez ez elbeszéléshez különösen jól illik: valahogy jelentéssé lesz. Mintha az író az etikett szabályainak megfelelően úgy és olyan textíliából szabná ki a regény nyelvi anyagát, hogy az ne vonja magára a figyelmet, hanem hagyja érvényesülni a cselekményt, a figurákat – a lényegét. Mert van lényeg, és ez ebben az esetben nem elsősorban nyelvi vagy nyelvhasználati természetű. Persze egy festőnek gondolnia kell valamit a színekről, de amellet az ecsetkezeléstől a kompozíción, a témán, a technikán át a méretig számos fontos tényező együttese alakítja ki az összképet.

A könyv olvastán az is eszembe jutott, mi lett volna, ha Bereményi néhány évvel később születik, és úgy alakul, hogy kiveszi a részét a prózanyelv megújításából is. De fölösleges volna azon sajnálkozni, hogy ez nem így történt, hiszen a legnagyobb kivételével a legtöbb alkotónak

amúgy sem zavarba ejtően gazdag az eszköztára, és sokszor még a kedvenceinket olvasva is az önismétlést és a manírt értékeljük stílusesszéknek. Másrészt mégsem csinálhatunk úgy, mintha Esterházy életműve nem létezne, és az általa már több mit tíz éve regisztrált „új egyszerűség” volna az üdvösség útja, és a posztmodernnel szemben a túlélők magabiztosságával triumfáló „régiegyeszerűek” magatartása – „lemerülök, és kibekkelem őket” – a sikeres stratégia. (Nem győztem ámulni, amikor egy háromkötetes, de még mindig elég fiatal író egyszer azt nyilatkozta, hogy eddig a cselekményre figyelt, de most már egyre jobban érdeklik a karakterei is.)

Azt mondják, minden szakma művelője olyan erős, mint amit az anyaga megkövetel: az ács erejét a fához kell mérni, a fémmunkásokét a vashoz. Bereményi ebben a könyvben nagyon fajsúlyos anyagot, a saját életét fogja marokra: ha elkezdene gyönyörködni a nyelv szivárványos játékában, az olyan lenne, mintha egy gorombakovács elkezdene tojástartkolni.

Egyes jelenetek úgy hatnak, mint ha az író csak letett volna a szereplői közé egy kamerát, máskor a fejében kutakodik, és olykor a saját – a narrátor – gondolataiba, sőt aktuális cselekedeteibe is beavat. „A fenti szavakkal fejeztem be tegnap az írást. Aztán felálltam az asztaltól, hogy bekapcsoljam a televíziót” – olvasható nem sokkal egy fejezet vége előtt. Ezután megtudjuk, hogy a tévében egy leendő kisiskolást – „egy szinte örültnek tűnő kis újonc”-ot – mutatnak: nyilván augusztusban járunk, a gyerekek az édesanyjával először vásárol tanszereket, és az elbeszélőnek a

hatéves kori saját maga jut róla az eszébe. Vagy később: „És most, írás közben fölmerül, hogy Apuka csak egy fölösleges luk az életemben.” Mert ekkor az olvasóban viszont az merül fel, hogy jó, de az ilyen benyomásaikat nem áttételesebben, cizelláltabban szokták az írók kifejezni? Mondjuk, tudom is én, meglátnak az utcán egy lukat, és akkor: „Nahát, Apuka épp ilyen volt az életemben.”

Bereményi lefegyverző természetességgel adja az ártatlant, de közben ez nyilvánvalóan a koncepció része. Önéletrajz nincs őszinteség nélkül, csak hogy ezt az őszinteséget, amely az író személyében, szándékában nyilván dicséretesen megvan, a könyv lapjain mesterségesen, az írásművészet eszközeivel kell megteremteni. Mintha ez lenne az oka, hogy a narrátor olyan eszköztelennek mutatkozik. Mint egy bűvész vagy inkább alkimista, mutatja a könyékig felhajtott ingujjú kezét: nincs benne semmi, csak a nyersanyag, a mutatványhoz más kelléket nem használ. Ha pedig mégis a kezébe kerül egy eszköz, mondjuk a párbeszéd (például az erotikát csodálatosan nélkülöző, kamaszodó gyerekek között játszódó hármasság vagy inkább kétszer kettes szexjelenetben), akkor olyan természetességgel bánik vele, hogy tátva marad a szánk: mint ha egy akrobata a mutatványa során csupán két-három labdát hajigálna a levegőbe – annyit én is tudok –, csak hogy anélkül, hogy egyáltalán hozzájuk érne.

Kicsit furcsa lehet, hogy egy regény nyelv kapcsolatban, amely szereplőkben, szituációkban, megfigyelésekben, leírásokban és cselekményben ilyen gazdag, lélektanilag ilyen érzékeny, ennyi szó esik a nyelvről, amely a legkevésbé tűnik izgalmas-

nak benne. De a kritikus egyrészt önmagát is próbálja megérteni, másrészt az olvasóira is gondol: félő, hogy ha a könyv többi vonatkozásáról beszélne, a lelkesedés uniszónója csak gyanakvást váltan ki belőlük. Pedig már eddig is lelkesedett, csak ezt igyekezett formába önteni.

De még valami, az önéletrajz műfajával kapcsolatban. Úgy tűnik, az „életregény” a valamiért érdekesnek tekinthető emberek (mondjuk Thomas Mann Viktor nevű kisöccse vagy Hillary Clinton) életírásával szemben irodalmi műfaj, a fejlődésregénynél (például a *Wilhelm Meisternél*) viszont önéletrajzibb. Bereményi könyve éppen ezért nem tartozik a manapság oly divatos, bár az irodalomtudósok által már évtizedekkel korábban dokumentált autofikció zsánerébe. Radnóti Sándor pontosan ragadja meg a különbséget Kun Árpád *Megint hazavárunk* című könyvéről írva: „Az önéletrajz, a memoár [...] elkötelezi magát egy irányba, zárójelbe teszi ezt a fikтивitást anélkül, hogy megszüntethetné. Azt mondja: így látom magamat, s azt szeretném, ha mások is így látnának.”

Bereményi is ilyen ajánlatot tesz a könyve lapjain, azzal a különbséggel, hogy véletlenül sem kész önképet nyújt: Géza, illetve számos szereplő figurája a könyv lapjain ölt testet, a nevelőapa, pontosabban a hozzá fűződő viszony megítélése pedig még nemcsak a történet, hanem az elbeszélés idejében is dinamikusan változik. A szomorúsággal teli évek árnyalt leírása önmagában is jelentős művészi teljesítmény, de közben kiderül, hogy a dolog igazi lélektani tétjét az a küzdelem adja, amelynek során a narrátor lény-

gében valós időben ismeri fel, hogy még mindig nem tud hideg fejjel gondolkodni a nevelőapjáról. Az író egy interjúban utalt rá, hogy volt egy rész, amely az egész írás próbakövét jelentette, és ezért ezt, ha jól emlékszem, a regényben elfoglalt helyéhez képest korábban megírta: szerintem a nevelőapával kapcsolatos fejezetek lehettek ezek.

De visszatérve az autofikcióra: annak – folytatja említett kritikájában Radnóti – „nincs ilyen igazságigénye, s fiktivitása tulajdonképpen abban merül ki, hogy megszünteti az emlékezéshez tartozó távolságot, s a saját élet bármily távoli múltja minden pillanatban jelenidejűként tűnik fel”. Bereményinél erről szó sincs: autofikciót mintha azért írna egy író, mert mégiscsak önmagáról tud legtöbbet, önéletrajzot pedig azért, mert mégsem eleget.

De akkor lássuk a cselekményt, amely tulajdonképpen szabadulástörténet. És ez rögtön a könyv címét is megmagyarázza: a regény Vetró, Rozner – sőt, képzeletben, egy időben, Czetes – Géza csodaszerű szabadulásának a története a korán eltűnt vér szerinti apa, a „baljós tekintetű” mostohaapa és a naiv édesanya jelentette milióból, amely Copperfield Dávid körülményeire és szabadulására emlékeztet, akinek a történetét az elbeszélő-főszereplő még gyerekkorában olvasta az Ottlik által „a magyar ifjúság számára” átdolgozott kiadásban.

A kislít a nagyszülei nevelik, a gyanakvásig józan és racionális Sándor és az érzelmes, babonás Róza. Lányuk, Éva tizenhat éves korában férjhez megy, hogy – éppen azt a paradigmát követve, mint húsz évvel korábban a Lucie-vé váló József

Jolán – kiszakadjon a piaci árusoknak az életkörülményeiket tekintve a proletárokéhoz hasonló, nyomasztó miliójéből. Ebből a korai házasságból születik Géza, akit tehát a szülei válása és az apa felszívódása után, hatéves koráig a nagyszülei nevelnek. Teljesen nyilvánvaló, hogy a családból korán kivált gyerek – „ráadásul” lány, a „grófnő” – után a kislít a nagyszülei szeme fénye, bizonyos mértékig önmegvalósításuk eszköze és egyben végső célja. (A könyv nyelvének történeti pontosságára jellemző, amikor egyszer a nagyanyja „apukám”-nak szólítja Gézát. Nem biztos, hogy minden olvasó érzi, hogy ebben egy szemernyi fölényes irónia sincs: ez csak egy tipikus, hétköznapi megszólítás egy nagymamától. De mintha benne maradt volna a szövegben egy nyelvi anakronizmus is: ha nem is lehetetlen, nem tűnik hihetőnek, mindenestre nem valószínű, hogy már az ötvenes-hatvanas években is használták volna „szerencsétlen lúzer” jelentésben a „köcsög” szót.)

Az édesanya második férje Gézát hatéves korában veszi a nevére, és ezután az új családjával él: tulajdonképpen dr. Rozner István a regény legfőbb antagonistája (akad belőlük még néhány kisebb jelentőségű), az ő hatalmából való kiszabadulás leírása a regény legfőbb tétje. Olyannyira, hogy amikor a vége felé a fiatal főhős nyomasztó rendőrségi ügybe keveredik, az olvasó még azt is hajlamos – Ottlik kifejezését kölcsönvéve – már a „maradék nyári nagyvakáció”-hoz sorolni.

A könyv emellett nemcsak fejlődésregényként olvasható, hanem művész- vagy történelmi regényként is. Tulajdonképpen az egész huszadik

századon átível, az első világháború, a Horthy-rendszer és a második világháború egyes jelenetei is éles képekben tűnnek fel benne, igaz, a regényidőnél későbbi események többnyire már csak a megírás idejére tett utalásokban. (A „Szent László nevű járványkórház” pedig az olvasás idejében nyert sajátos jelentőséget, de erről a szerző egyáltalán nem tehet, ebben a történelem a ludas.) Persze senki sem ennek vagy annak – kaland-, szerelmes vagy kulcsregénynek – olvas egy könyvet. Inkább arról van szó, hogy ez az alapvetően fejlődésregénynek megírt könyv nem veti ki magából a más zsánerbe tartozó mozzanatokot sem.

A könyvnek alighanem élénk és kitartó fogadtatása lesz, és talán tanulmányok sora fogja elemezni a dramaturgiáját, a karaktereit, a társadalomképét. Ez utóbbi rendkívül érdekes: a regény egy balatoni kalandtól eltekintve teljes egészében városi miliőben, sőt – a pápai kollégiumi éveket leszámítva – nagyvárosi környezetben játszódik. Ez azért is sajátos, mert az ilyen regények általában középosztálybeli, értelmiségi környezetet írnak le, vagy ha a cselekmény az alsóbb néprétegek körében zajlik, akkor könnyen csapnak át a szegénységet parttalanul és céltalanul taglaló nyomorpornóba. Bereményi könyve a huszadik század második felében szoba-konyhás proletárnívón élő, körülményeit tekintve kispolgáriként is alig értelmezhető társadalmi rétegének is maradandó emléket állít, és úgy lép fel a realizmus mostanában újra – érthető módon – divatba jött igényével, hogy ezt nem köti össze automatikusan és végtelenül fantáziátlanul a szegénységgel és kilátástalansággal.

Ha most a könyv alapkérdését kéne megneveznem, akkor az 542. oldalon olvasható mondatot idézném: „De hát ki normális itt?” Ez sem a nagyszülőkről, sem a szülőkről nem mondható el – az eltűnt, majd egy fontos pillanatban előkerülő vér szerinti apát is ideszámítva –, a könyv vége felé egy emlékezetes kameószerep erejéig feltűnő Weöres Sándorról nem is beszélve. Talán egyedül az egyik válsághelyzetbe csodálatosan beavatkozó Galántai iskolaigazgató „normális itt”, akivel azonban a köszönések mellé odavetett „fiam” megszólítást és az érettségizőnek adott egymondatos segítséget leszámítva Gézának egyáltalán semmiféle személyes kapcsolata nincs.

Nagyon hosszan lehetne még a könyvet méltatni, a legkülönbözőbb szempontokból, de itt már csak megismételni, illetve hangsúlyozni tudom: aki a kezébe veszi a szép kiállítású, Pintér József által tervezett kötetet (az udvarnak szerintem tágasabbnak kellett lennie, mint amit a borító képe sugall), az utóbbi évtized egyik legnagyobb regényírói teljesítményével találkozik. Még annyit: ennek az írásnak a címe abból a részből való, amikor a kisfiút a nagyszülők egyik szomszédja, a „74%-os” rokkant Nagy Zsigmond elviszi a Kerepesi temetőbe, és ott, neki a nemzet nagyjainak sírhelyeit mutogatva, odaérnek Jókai síremlékéhez, és a Kossuthnál megrendült, Görgeynél neheztelő öreg a fent olvasható közvetlen köszöntéssel üdvözlözi a nagy mesemondót.

Bereményi Géza: Magyar Copperfield. Budapest, 2020, Magvető. 640 oldal, 5499 forint.